

آسیب‌شناسی ثبت و ضبط فرهنگ ایثار و شهادت با تکیه بر خاطره‌نویسی

مهدی خدابی^۱

چکیده

بی‌شک، حوادث و وقایع هر جنگی در اذهان عمومی آن جامعه و جوامع دیگر نگرش‌ها و بازخوردهای زیاد و عمیقی می‌آفریند که مردم آن جامعه ممکن است از شنیدن این حوادث و وقایع بر خود ببالند، احساس سرافکنندگی کنند یا در ذهن آنها تغییر نگرش ایجاد شود. خاطره‌ی تاریخی زمان جنگ نیز نباید فراموش شود؛ بی‌گمان تعدادی از رزمندگان بی‌ادعا و شجاع ما از بیان خاطراتشان به دلایل شکسته‌نفسی، تعریف نکردن از خود و گاه عدم تمایل برای ظاهر شدن در جلوی دوربین خودداری می‌کنند، اما باید عرصه‌ای فراهم شود که فرماندهان و رزمندگان دوران دفاع مقدس با خیالی آسوده و فراغ خاطر بتوانند خاطرات و ناگفته‌های جنگ را بیان کنند تا حماسه‌ی هشت سال دفاع مقدس فراموش نشود. در بررسی آسیب‌شناسانه‌ی تاریخ جنگ تحمیلی، این پرسش مطرح است که: به چه میزان وقایع مذکور تحریف خواهد شد یا بر اثر گذشت زمان از ذهن‌ها محو خواهد گشت؟ لازم است وقایع مهم دوران جنگ نیز به صورت مستند و مصور درآید و نگاشته شود و بعد از اینکه از حافظه‌ی افراد بر روی کاغذ آمد، تحلیل شود تا از فراموشی یا تحریفات غرض‌ورزانه و مغرضانه خارج گردد. پس از پایان جنگ و به دست آمدن فرصت برای رزمندگان و جنگ‌دیده‌ها، بعضی خاطرات و دیده‌ها و شنیده‌هایشان را به داستان و رمان تبدیل کردند، اما از آنجا که هیچ‌یک از آنها از آموزش‌های کلاسیک و تجربه‌ی نوشتن برخوردار نبودند، آثار داستانی سال‌های ابتدایی پس از جنگ شکل خاطره داشت. با ایجاد حوزه‌ی هنری و گرد آمدن علاقه‌مندان به نویسندگی در ژانر و موضوع جنگ و آموزش‌های ابتدایی، آثاری نو پدید آمد و این روند تا امروز ادامه دارد. در سال‌های اخیر بنیادها و ارگان‌هایی به عنوان متولیان ادبیات دفاع مقدس به عرصه آمدند و با تشکیل گروه‌هایی به ثبت و ضبط خاطرات رزمندگان اقدام کردند. تاکنون تعداد قابل توجهی کتاب درباره‌ی دفاع مقدس در قالب خاطره‌نویسی به چاپ رسیده است. با این حال، میزان جذب مخاطب این آثار با حالت ایده‌آل فاصله‌ی درخور توجهی دارد. این مقاله قصد دارد علل این موضوع را با روشی توصیفی تحلیلی با تکیه بر کتاب‌های خاطرات دوران دفاع مقدس، اعم از خاطرات خودنوشت و دیگرنوشت، بررسی کند. همچنین پژوهش حاضر بر آن است تا نشان دهد فرایند ثبت و ضبط خاطرات رزمندگان و تبدیل آن به منابع مکتوب با چه مشکلات و تنگنمایی روبه‌روست.

کلیدواژه‌ها: دفاع مقدس، خاطره‌نویسی، آسیب‌شناسی، ایثار و شهادت

^۱ - دانشجوی دکتری تاریخ محلی دانشگاه اصفهان

مقدمه

تاریخ شفاهی یکی از روش‌هایی است که در نگارش تاریخ دفاع مقدس استفاده شده است. ثبت و ضبط حوادث دفاع مقدس مهم‌ترین راه حفظ خاطرات آن دوران است. مسلم است که اسناد و مدارک معتبر پایه و اساس هر نوع تاریخ‌نگاری است. از سوی دیگر، معتبرترین شواهد دفاع مقدس همان رزمندگان و پدیدآورندگان تحولات آن دوره هستند که می‌توان آنان را با تسامح شواهد زنده نامید. از همین‌رو، ثبت خاطرات شفاهی رزمندگان امری ضروری است. بر متخصصان امر پوشیده نیست که خاطره و تاریخ شفاهی را نباید کاملاً همسان و همذات پنداشت. با این حال، بسیاری از کتاب‌های خاطره بر مبنای مصاحبه با ایثارگران نگارش یافته است. در تعریف خاطره باید بگوییم خاطره عبارت است از حوادث، رویدادها و حتی سیر عادی زندگی روزمره که با گذشت زمان، در قسمتی از ذهن جای گرفته و ماندگار شده است، به نحوی که در هر لحظه از زمان حال و بنا به نیاز شخص یا به طور غیرارادی به یاد می‌آید و در برابر فرد جان می‌گیرد (نورایی و ابوالحسنی ترقی، ۱۳۸۹: ۱۰۰).

کلمه‌ی ایثار به معنای بذل، گذشتن از حق خود برای دیگران و نفع دیگری یا دیگران را بر خود ترجیح دادن است. شهادت، دادن جلوه‌ای خاص و معنوی به پدیده‌ی مرگ داوطلبانه و هدف‌مند است. در برخی مذاهب و ادیان این مفاهیم جلوه‌ی بیشتری دارد. قیام امام حسین (ع) آیینی تمام‌نمای فلسفه، معنا، ایثار و شهادت است و طبعاً تمسک به این پدیده‌ی منحصر به فرد تاریخی و الهام از آن منجر به شهادت‌طلبی و از خودگذشتگی در راه هدف‌ها، آرمان‌ها و ارزش‌های اسلامی و صبر و استقامت در ایدئولوژی انقلابی در طی زمان بوده است. شهادت برای همه‌ی نهضت‌های شیعی جاذبه‌ای نیرومند داشته است. بعد از جنگ تحمیلی مسئولان دستگاه‌های مختلف هر کدام به‌زعم خود به نحوی از انحا در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت کوشیده‌اند؛ پخش فیلم‌های مستند از عظمت رزمندگان اسلام، ایجاد یادمان‌های ثابت در شهرها، خیابان‌ها و اماکن عمومی، تهیه‌ی برنامه‌های صوتی - تصویری عامه‌پسند، از جمله فیلم، تئاتر، جمع‌آوری، دسته‌بندی و انتشار اسناد، مدارک، تأسیس و راه‌اندازی موزه‌ها و گنجینه‌های مربوط به آثار شهدا و ایثارگران، تشکیل جلسات سخنرانی، سمینارها و همایش‌های علمی، اردوهای بازدید از مناطق جنگی، روش‌های گرافیک محیطی دیوارنوشته، نقاشی دیواری، آبنما، تابلوها و بیلبردها، حجم‌های گرافیکی، پوستر و پرده و ...

تاریخ شفاهی دفاع مقدس، خاطره‌نویسی و چالش‌های پیش رو

ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، هم وظیفه‌ی دینی و هم ضرورت ملی است و آنچه در این میان بسیار اهمیت دارد استفاده از روش‌های مناسب و کارآمد است. لازم است شیوه‌های ترویج فرهنگ ایثار و شهادت متناسب با وضعیت و امکانات موجود و با رعایت اصل جذابیت، بازنگری و اصلاح شود. چاپ خاطرات رزمندگان از مهم‌ترین ابزارهایی است که در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت به کار رفته است. تعداد قابل توجهی کتاب در این زمینه نوشته شده است. معتقد کتاب‌های مذکور بر خوانندگان تأثیرات مثبت عاطفی دارد، ولی در آشنایی دانشجویان با فلسفه‌ی دفاع مقدس، ایثار و شهادت چندان مؤثر نیست. ترویج نادرست بر اصل و جوهره‌ی مفهومی که ترویج می‌شود، خدشه وارد می‌کند که گاه جبران‌ناپذیر است. عدم هماهنگی بین مروجان و مخاطبان جامعه، قبیح

ندانستن غلو، جعل در تبلیغ، همچون غلو در آثار سینمایی که در آن رزمندگان اسلام با تعداد اندک و بدون امکانات، گروه زیادی از سربازان دشمن را به هلاکت می‌رسانند، می‌توان از مظاهر تبلیغ نادرست دانست. بدیهی است اگر شکل و ظاهر و کارکرد یک عمل در تضاد با فلسفه‌ی وجودی آن باشد، بهتر است در ادامه‌ی آن عمل تجدید نظر کرد. حوزه‌ی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت هم به نوعی دچار آسیب‌های خاص خود می‌باشد؛ از مروج و پیام‌رسانی‌اش تا وسایل ارتباطی و مخاطبان‌ش را دربر می‌گیرد. در جامعه‌ی ما بنیاد شهید، بنیاد جانبازان و مستضعفان، ائمه‌ی جمعه، روضه‌خوانان مساجد و بنیاد حفظ آثار دفاع مقدس در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت می‌کوشند. در انتقال محتوای پیام شهدا تاریخ شفاهی منبع بسیار مهمی درباره‌ی تجربه‌ی شخص است، این نقش با نامه‌های شخصی و دفترچه‌های خاطرات تکمیل می‌شود. تاریخ شفاهی یکی از مهم‌ترین ابزارهای مطالعه است، خصوصاً اینکه خاطرات تلخ و شیرین و واقعیت‌های موجود، جذابیت خاص خود را دارند. از این میان، تاریخ شفاهی جنگ تحمیلی در بین دیگر مطالب تاریخ شفاهی اهمیت ویژه‌ای دارد به لحاظ اینکه بسیاری از واقعیت‌ها که فرصت یا امکان بیان آنها نبوده در تاریخ شفاهی جنگ تحمیلی وجود دارد. خاطره‌نویسی از روش‌های مهم حفظ دستاوردهای دفاع مقدس است که لازم است امروزه با دید منتقدانه‌تری به آن نگرست. فراهم کردن زمینه‌ی خاطره‌نویسی، مانند خاطره‌نویسی بااهمیت است. فراموش نکنیم هرچه از دوران جنگ دور می‌شویم، ثبت خاطره‌ی تاریخی دوران جنگ برای رزمندگان دشوارتر می‌شود. فراموشی خاطرات یا مرگ رزمندگان که محو ابدی خاطراتی است که در حافظه دارند، مهم‌ترین این مشکلات است. تعداد قابل توجهی کتاب خاطره تاکنون به چاپ رسیده است. با این حال، اغراق‌آمیز نیست اگر بگوییم این کتاب‌ها بسیاری از نیازهای مورخان آینده را برآورده نمی‌کند. در زمینه‌ی خاطره‌نگاری مشکلاتی وجود دارد؛ هم تهیه و تدوین چنین کتاب‌هایی با مشکلاتی روبه‌روست و هم این مشکلات در انتقال پیام به مخاطب و اساساً جذابیت برای مخاطب با مشکلاتی روبه‌روست. گذشت زمان به خودی خود باعث فراموشی بسیاری از خاطرات و جزئیات آن از ذهن رزمندگان و جانبازان جنگ شده است، به‌ویژه وقتی مستندات از قبیل عکس، نامه و ... پیوست یک خاطره نباشد. سختی و ارزش کار خاطره‌نگار جنگ در همین مستندسازی خاطرات است. یافتن بخش‌های گمشده‌ی خاطرات از ذهن راوی، انطباق خاطرات با منابع مکتوب و رسمی جنگ، تکمیل و اصلاح نواقص احتمالی با استفاده از خاطرات دوستان و هم‌زمان راوی، ایجاد و حفظ توالی زمانی در خاطرات و ... بخش‌هایی از پشت صحنه‌ی نوشتن کتاب خاطره در حوزه‌ی دفاع مقدس است که معمولاً خواننده‌ی کتاب، همانند تماشاگر فیلم از چنین پشت صحنه‌های پرزحمتی بی‌خبر است! با این حال، مسئول بی‌پاسخ ماندن بسیاری از ابهامات ایجادشده در ذهن خواننده در کمال تعجب همین کتاب‌های خاطرات است. جذابیت و گیرایی خصلتی است که به ذات خاطره مربوط است و نویسنده نمی‌تواند در آن چندان دخل و تصرف کند. می‌توان خاطرات براساس یادداشت روزانه را یکی از گونه‌های ادبی نادر در ایران دانست.

از آنجا که بسیاری از ایرادهای موجود در بازخوانی تاریخ شفاهی دوران دفاع مقدس در نگارش کتاب‌های خاطره مبتنی بر مصاحبه است، به برخی از مهم‌ترین ایرادهایی که در ثبت و ضبط خاطرات رزمندگان ممکن

است انتقال پیام را دچار مشکل کند و از کارایی این ابزار بسیار مهم بکاهد، اشاره می‌کنیم: ۱- فراموشی؛ در این شرایط فرد به طور کل رویداد را فراموش کرده یا چند رویداد را با هم درآمیخته است؛ برای جبران این آسیب بهتر است خاطرات به صورت جمعی تعریف شود تا افراد اشتباهات یکدیگر را تصحیح کنند و به یادآوری آنچه ممکن است فراموش شده باشد، کمک شود. ۲- مطالعه‌ی اسناد مکتوب موجود جهت یادآوری وقایع و حوادث ۳- استفاده از صدا، عکس و فیلم‌های موجود در جهت بازسازی خاطرات در ذهن افراد ۴- تکیه بر تواتر اخبار ۵- تحدید، تضعیف و بزرگ‌نمایی ۶- عدم فهم مشترک افراد از یک حادثه؛ به طور مثال مصاحبه‌شونده در بازخوانی حوادث، نکاتی را بازگو می‌کند و مصاحبه‌کننده برداشت متفاوتی از مصاحبه می‌کند یا به دلیل ذهنیتی که از قبل داشته حادثه را بر طبق افکار خود می‌نگارد ۷- عدم فهم مشترک مصاحبه‌شونده‌ها از حادثه؛ در این حالت طی روند بازخوانی هر مصاحبه‌شونده فقط زوایای کوچکی از حادثه را با دیدگاه و برداشت خود می‌گوید و فقط همان زاویه از حادثه را که درک کرده و در موقعیت مکانی و زمانی خاص آن بوده بیان می‌کند؛ در این شرایط نیز تسلط مصاحبه‌کننده بر موضوع مورد بحث در چگونگی بازخوانی تأثیر خواهد داشت. ۸- تأثیر علم و آگاهی مصاحبه‌کننده؛ بدیهی است هر اندازه فرد مصاحبه‌کننده، به اسناد شفاهی و حادثه‌ی مورد بررسی علم بالایی داشته باشد، قادر به نگارش مصاحبه‌ی بهتر و مستندتری خواهد بود. ۹- بیان مباحث حاشیه‌ای در جلسات بازخوانی شفاهی؛ برای اجتناب از چنین امری می‌توان جلسه‌ی بازخوانی را طی چند جلسه برگزار کرد و قبل از شروع جلسه به صورت رو در رو افراد را نسبت به هدف و چگونگی جلسه توجیه کرد تا بعد از دیدارهای دوستانه و بیان خاطرات دوران گذشته، نکات اصلی بازخوانی بررسی شود. ۱۰- تک‌بعدی نگریستن به ابعاد مختلف جنگ. ۱۱- ویژگی‌های قومی و زبانی؛ بهتر است در جلسات بازخوانی، افراد را به تکلم زبان فارسی ملزم نکنیم و اختیار عمل را به خود مصاحبه‌شونده‌ها بسپاریم، به شرط اینکه در هنگام ترجمه‌ی مطالب بیان‌شده، تغییری در محتوا ایجاد نشود. (www.navideshahed.com)

خاطره‌نویسی دفاع مقدس، ضرورت‌ها و مشکلات فرارو

در محدوده‌ی ادبیات پایداری هرچه عمل ثبت رویدادها با فاصله‌ی زمانی کمتری انجام گیرد، بهتر است. در جریان دفاع مقدس رزمندگان و فرماندهانی بودند که یادداشت‌های روزانه، دست‌نوشته‌ها و یادداشت‌های پراکنده‌شان بعد از پایان جنگ به همت خودشان یا نویسندگانی دیگر گردآوری شد. بدین ترتیب، کتاب‌های خاطراتی به صورت خودنوشت و دیگرنوشت به وجود آمد.

با ایجاد آرشیوهای تاریخ شفاهی جنگ تحمیلی و گسترش این موضوع، خصوصاً در زمان حاضر که هنوز مدت زیادی از پایان جنگ سپری نشده، می‌توان اطلاعات فراوانی به دست آورد. این اطلاعات از یک‌سو می‌تواند برای برنامه‌ریزی دفاعی و علاقه‌مندان و محققان امروز استفاده شود و از سوی دیگر، آیندگان را به درک واقعیت‌های جنگ تحمیلی آگاهی می‌بخشد. بهره‌مندی از شگردهای غیرمستقیم در مصاحبه با رزمندگان، بر سر شوق آوردن راوی خاطرات، ارتباط فیزیکی با محیط حوادث قبل از انجام مصاحبه، جهت دادن به راوی، داشتن اطلاعات کافی درباره‌ی موضوع مصاحبه، سرشار بودن از حس، آزاد بودن از قیود فرمایشی اداری، توجه به

روان‌شناسی شخصیت راوی، پرهیز از نگاه سیاسی، اجتناب از خیال‌پردازی در بیان واقعیت‌ها و آماده‌ی نقد دیگران بودن برای مصاحبه‌کننده و نویسنده‌ی خاطرات رزمندگان، ضروری است.

نداشتن تاریخ برخی از وقایع: گاهی در کتاب‌های خاطره، تاریخ دقیق رویدادها ذکر نشده که می‌تواند ابهاماتی را در ذهن خواننده ایجاد کند؛ مثلاً بنگرید به (فایق فرجی، ۱۳۸۵: ۲۱ و ۲۳) با مراجعه به منابع مکتوب می‌توان چنین نقصی را برطرف کرد، اما از همگان نمی‌توان انتظار تحمل چنین دشواری‌های مورخانه‌ای داشت. تاریخ با بُعد زمان و مکان پیوستی ناگسستنی دارد. بُعد زمان و مکان در بسیاری از کتاب‌های خاطره فراموش شده است؛ مثلاً بنگرید به (فولادوند، ۱۳۷۹ یا زهرتی، ۱۳۷۱) بی‌شک، شهید حسین خرازی از فرماندهان بزرگ دفاع مقدس بوده است، اما با خواندن کتاب **پروانه در چراغانی** تصویری روشن و درخور از زندگی و نقش ایشان در دفاع مقدس در ذهن خواننده ایجاد نمی‌شود. این کتاب داستانی از مقاطع مختلف زندگی شهید حسین خرازی، فرمانده لشکر امام حسین (ع) اصفهان در ایام جنگ تحمیلی است. ابتدای کتاب در فصلی با عنوان «به جای زندگی‌نامه» نویسنده خاطراتی مختصر از شهید، ایام انقلاب و جنگ و مسائل کردستان، دارخونین و ترکمن‌صحرا و مناطق جنگی خرمشهر، اهواز، آبادان و جزیره‌ی بوئین بیان می‌کند و از مجروحیت در عملیات «فرمانده کل قوا» در پلایه و حضور فعال در عملیات کربلای پنجم و چگونگی شهادت وی مواردی نقل شده است. هشت بخش دیگر کتاب داستان‌هایی از دوران نوجوانی و جوانی اوست که عناوین آنها عبارت است از: «تا رهایی»، «فرودگاه اعزام»، «مرد»، «دژبان»، «پروانه در چراغانی»، «مثل یک خواب»، «اطلسی‌ها در آفتاب» و «بغض ابری». عدم گستردگی طیف موضوعات و مضامین، برخی از کتاب‌های خاطره را یکنواخت و کسالت‌آور کرده است. برای نمونه، **رنج غربت، داغ حسرت** از کتاب‌هایی است که حاصل مصاحبه‌ی حضوری با رزمندگان است، اما از پیش تعیین‌شده بودن موضوع خاطره‌ها از جذابیت متن به میزان زیادی کاسته است؛ مثلاً این پرسش که: برای دستیابی به کلام و عکس امام در زمان اسارت چه می‌کردید؟ موضوع بسیاری از خاطرات است (**رنج غربت، داغ حسرت**، ۱۳۸۶: ۵، ۲۵ و ...).

بی‌تردید، اگر در این نوع ادبی که دارای بن‌مایه‌ی تاریخی نیز هست، ساده‌نویسی با حذف زواید همراه باشد، آغاز و پایان خاطرات مشخص باشد و از خیال‌پردازی اجتناب شود، برقراری ارتباط با خواننده به نحو بهتری صورت می‌گیرد. بیان خاطرات نباید فقط حالت سرگرمی به خود بگیرد. معتقدم اگر روایت خاطره دارای طرح مشخص و مبنا باشد، مفیدتر خواهد بود. ذکر خاطرات کوتاه و بلند بدون رعایت این موضوع کارایی آن را برای مطالعات تاریخی تا حد زیادی تقلیل داده است، اگرچه کارکرد ادبی و اخلاقی آن همچنان درخور توجه است. برای نمونه بنگرید به (**روایت هجران**، ۱۳۷۵: ۲۹۸؛ **فرمانده من**، ۱۳۶۹: ۲۹ و **بشنو از دل**، ۱۳۷۱: ۶۲).

در سراسر تاریخ جنگ تحمیلی حوادث دردناک و متأثرکننده‌ی زیادی وجود دارد که طبعاً در خاطره‌نویسی‌ها انعکاس می‌یابد. با اینکه لازم است خواننده‌ی امروزی با این دردها آشنا شود، اما به طور کلی تسلط یافتن فضای غمگینانه بر محتوای کتاب‌های خاطره مفید نخواهد بود. برای نمونه، بنگرید به (**لحظه‌های تپ‌دار**، ۱۳۷۱: ۱۴-۱۵) می‌دانیم که در زمان جنگ دگرگونی جالبی در تفکرات عموم مردم جامعه به وجود آمد.

معمولاً استحاله‌ی ارزش‌ها به طور منظم و ناگهانی، در شرایط جنگی صورت می‌گیرد. جنگ، افراد را صاحب اخلاقی نوین می‌کند و از مرگ پدیده‌ای مثبت می‌سازد و آنها را به مرگ در راه عقیده و آرمان تشویق می‌کند. در کشور ما قیام امام حسین (ع) آیینی تمام‌نمای فلسفه و معنای ایثار و شهادت می‌باشد، طبعاً الهام از آن به ایجاد روحیه‌ی شهادت‌طلبی و از خودگذشتگی در راه هدف‌ها، آرمان‌ها و ارزش‌های اسلامی و صبر و پایداری در ایدئولوژی انقلابی در طی جنگ کمک کرده است. انعکاس طرز فکرها، تصورات، اخلاق و روحیات زمان جنگ در خاطره‌نویسی کاملاً طبیعی است، اما ممکن است به شعارزدگی، انشایی بودن زبان، نگاه اسطوره‌ای و عدم حقیقت‌مانندی بینجامد یا حداقل چنین نظری را درباره‌ی متن به خواننده القا کند؛ مثلاً در کتاب **سیرت شهیدان** می‌خوانیم: «احمد لبخندی زد و گفت: بچه‌ها را نگاه کن که چطور برای رفتن به بهشت از یکدیگر سبقت می‌گیرند» (رجایی، ۱۳۷۸: ۹). یا در جایی دیگر می‌خوانیم: «خاطرات بچه‌ها، مثل کبوتران سفیدی به پرواز درمی‌آمدند و فضای داخل سنگر را عطرآگین می‌کردند، بوی بهشت از هر سو به مشام می‌رسید. ناگهان خمپاره‌ای به در سنگر خورد و ...» (**دامنه‌های آبی بهشت جاودانه‌ها**، ۱۳۸۳: ۱۴).

ساده‌نویسی ویژگی مشترک بسیاری از کتاب‌های خاطره است. این ویژگی وقتی با ناآشنایی نویسنده با فنون نویسندگی همراه شود، فضای یکنواخت و کسل‌کننده‌ای در کتاب به وجود می‌آورد. برخی کتاب‌ها نیز با داشتن طرح و رعایت توالی رویدادها و تاریخ دقیق حوادث، بهتر پاسخ‌گوی پرسش‌های ذهنی خوانندگانشان هستند؛ برای نمونه می‌توان از کتاب **یاد یاران کهکشان‌پیما** نام برد که در آن نویسنده با دقتی مثال‌زدنی حوادث را بیان کرده است، مثلاً تاریخ دقیق مراجعه به بسیج یا اعزام خود را آورده (خواص، ۱۳۸۸: ۴۱) که به مستندتر شدن کار کمک شایانی کرده است.

نتیجه

خاطره‌نویسی یکی از مهم‌ترین گونه‌های ادبیات پایداری است. از هدف‌های عمده‌ی مکتوب کردن خاطرات دفاع مقدس، حفظ تجربه‌های ارزش‌مند دوران دفاع مقدس و انتقال دستاوردهای آن به آیندگان، تجزیه و تحلیل علل پیروزی‌ها و شکست‌ها از لابه‌لای خاطرات، قدرشناسی از زحمات رزمندگان و همچنین نشر متونی برای تاریخ‌نگاران آینده جهت شناخت بهتر تمام ابعاد جنگ تحمیلی و ده‌ها هدف والای دیگر است؛ ولی این گونه‌ی ادبی تاریخی اشکال‌ها و کاستی‌هایی دارد که برای اعتلای فرهنگ ایثار و شهادت باید به مرور زمان برطرف شود. نگارنده با این وقت محدود و بضاعت علمی ناچیز قادر نبود حق مطلب را چنان‌که شایسته است ادا کند؛ با این حال، برخی از مهم‌ترین نکات را برای رفع این ایرادها بیان می‌کند:

- ۱- در زبان خاطره باید از توضیح مطالب غیرضروری پرهیز شود.
- ۲- از آرایش بی‌مورد سخن و پرگویی خودداری شود.
- ۳- موضوع اصلی خاطره مشخص و تمام مطالب بر مبنای موضوع اصلی قرار داده شود.
- ۴- توصیفات ناکارآمد به فضاسازی لطمه می‌زند. بررسی جزئیات به واقعیت‌نمایی و قبول کردن آن به وسیله‌ی مخاطب کمک بسزایی می‌کند.

- ۵- به نظر می‌رسد در خلق و ارائه‌ی آثار در حیطه‌ی ادبیات دفاع مقدس، نباید دست به آزمون و خطا زد، باید به گونه‌ای این ادبیات را بسیار جدی تلقی کرد. نباید آثار ضعیف و شعارزده و خالی از محتوای ادبی در این حیطه چاپ شود.
- ۶- رعایت نکردن توالی زمانی و مشخص نبودن تاریخ و مکان حوادث، بهره‌گیری از این متون را در کار تاریخی با دشواری روبه‌رو خواهد کرد.
- ۷- شایسته است شهدا را در عرصه‌ی زمانی و مکانی و عقیدتیشان بشناسانیم و از قهرمان‌پروری و نگاه خیر و شر مطلق پرهیز شود و داوری ارزش‌ها در این‌باره به خواننده واگذار شود.
- ۸- شایسته است با به کارگیری شیوه‌های علمی تاریخ شفاهی، کتاب‌های مستندتری منتشر شود.
- ۹- سعی شود تمام صداها در تاریخ‌نگاری دفاع مقدس شنیده شود.

منابع

- بشنو از دل (مجموعه خاطرات) (۱۳۷۱). تهران: معاونت تبلیغات و انتشارات نمایندگی ولی فقیه در نیروی زمینی مدیریت انتشارات، چاپ اول.
- خواص، حبیب‌الله (۱۳۸۸). **یاد یاران کهکشان‌پیما** (یادداشت‌های زمان دفاع مقدس)، گردآورنده: مریم استیری، تهران: آذریون.
- دامنه‌های آبی بهشت جاودانه‌ها ۳ (منتخب خاطرات شهدای استان فارس) (۱۳۸۸). شیراز: نوید، چاپ اول.
- رجایی، غلامعلی (۱۳۷۸). **سیرت شهیدان مجموعه گل**، تهران: شاهد، چاپ اول.
- رنج غربت، داغ حسرت (خاطرات آزادگان از دوران اسارت) (۱۳۸۵). طرح و نظارت: مؤسسه‌ی تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) - گروه تاریخ. تهران: مؤسسه‌ی تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، مؤسسه‌ی چاپ و نشر عروج.
- **روایت هجران** (امام خمینی و آزادگان) (۱۳۷۵). تهران: مؤسسه‌ی تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- زهرتی، محمود (۱۳۷۱). **لحظه‌های تباردار**، به کوشش محمدقاسم فروغی، تهران: معاونت تبلیغات و انتشارات نیروی زمینی سپاه.
- فایق فرجی، محمد (۱۳۸۵). **روزهای سبز کردستان** (خاطرات جمعی از پیش‌مرگان مسلمان کرد)، تهران: صریر.
- فولادوند، مرجان (۱۳۷۹). **پروانه در چراغانی**، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه‌ی هنری، چاپ اول.
- مخدومی، رحیم و دیگران (۱۳۶۹). **فرمانده من**، تهران: حوزه‌ی هنری، چاپ اول.

- نورایی، مرتضی و ابوالحسن ترقی (۱۳۸۹). «مقایسه‌ی تحلیلی خاطره‌نگاری با تاریخ شفاهی»، در **فصلنامه‌ی گنجینه‌ی اسناد**، سال بیستم، دفتر چهارم، صص ۹۶-۱۲۲.

- *www.navideshahed.com* (تاریخ مشاهده: ۱۳۹۲/۹/۱۶)